

TÁGULÓ HORIZONT

TANULMÁNYOK A FIATAL MŰVÉSZETTÖRTÉNÉSZEK
MAROSVÁSÁRHELYI KONFERENCIÁJÁNAK ELŐADÁSAIBÓL

Marosvásárhely • Kolozsvár
2013

Szerkesztette: KOVÁCS ZSOLT, ORBÁN JÁNOS

A kötet megjelenését a Maros Megyei Tanács, a Bethlen Gábor Alap és a Communitas Alapítvány támogatta.

Consiliul Județean Mureș
Maros Megyei Tanács

BETHLEN GÁBOR
Alap

© Maros Megyei Múzeum, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány,
Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013
© Szerzők, 2013

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadók és a szerzők előzetes engedélyéhez kötött. A képek jogtisztaságáért a szerzők felelnek.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Fiatál művészettörténészek konferenciája (3; 2011; Târgu-Mureș)
Táguló horizont : Tanulmányok a fiatal művészettörténészek
marosvásárhelyi konferenciájának előadásaiából / ed.: Kovács Zsolt,
Orbán János. - Cluj-Napoca : Societatea Muzeului Ardelean, 2013
Bibliogr.
ISBN 978-606-8178-76-9

I. Kovács, Zsolt (ed.)
II. Orbán, János (ed.)

7

A kiadásért felel:
SOÓS ZOLTÁN, igazgató, Maros Megyei Múzeum
KOVÁCS ZSOLT, aligazgató, Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány
BIRÓ ANNAMÁRIA, felelős kiadó, Erdélyi Múzeum-Egyesület

A MAGYARORSZÁGI IPARI SZAKOKTATÁSI RENDSZER A SZÁZADFORDULÓN, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL ERDÉLYRE

Az ipari szakoktatás magyarországi történetének feldolgozásai eddig elsősorban a közgazdaságtan,¹ az oktatástörténet,² az ipartörténet³ és a helyi történetírás⁴ szempontjait érvényesítették. Az iparoktatás kutatása számos művészettörténeti vonatkozása miatt nem megkerülhető. Az iparművészet átalakulása, fogalmának letisztulása és a tárgytipusok szerinti múzeumi rendszerezés csak egyik szegmense volt a századforduló nagy változásainak. A tervező iparművész és a kivitelező iparos páros jellegű együttműködésének vizsgálatában mind ez idáig a tervező tevékenységének elemzése dominált. Az elsősorban belsőépítészeti, épületplasztikai és iparművészeti tárgyak létrejöttében azonban jelentős szerep hárult magára az anyaggal dolgozó mesterre is, ahogy ezt a különféle kiállítások kettős díjazási rendszere is tükrözte: a tervezőknek odaítélhető díjak mellett a kivitelezők munkáját eltérő, csak egymás teljesítményével összevethető kritériumok alapján értékelték. A kivitelezők képzését biztosító iparoktatási rendszer az iparfejlesztési és a nemzeti művelődési programok összehangolásából született meg, egy időben az iparművészeti iskolai és múzeumi rendszerrel. Ezek az intézmények döntő jelentőségűvé váltak nem csupán a megfelelő felkészültségű, hanem a modern magyar művészet formakincsrendszerét is ismerő iparosok képzésében, és ezáltal azt az oktatás részévé tevő századfordulós kultúrpolitikai program megvalósításában.

Jelen tanulmányban elsősorban a századforduló építészeti és iparművészeti alkotófolyamatára jellemző, egymástól elváló, tervezői és kivitelezői tevékenység kétkezi munkásainak, az épületszobrászat, a belsőépítészet és a műbútor-asztaloság körébe tartozó alkotások kivitelezőinek képzési rendszerét vizsgálom. Ez a szempont a korabeli szakoktatási rendszer sajátosságai miatt a vizsgálódás körébe von olyan, nem művészeti jellegű iparostevékenységeket is, amelyek nem tartoznak a művészettörténeti kutatások érdeklődési körébe: a kőfaragó iskolákban a szakmunkások mellett épületszobrászati részletek kidolgozóit, a faipari szakiskolákban ácsokat és egyben műbútorasztalosokat, a fémipar intézményeiben pedig bádigosokat, kályhakészítőket és mellettük vasdíszeket megformáló kovácsokat képeztek sok szempontból egységes szemlélet és tanrend alapján.

Az 1890-es évektől az iparoktatással foglalkozó publikált, ma már forrásértékű beszámolók az intenzív ipari fejlesztés támogatását szolgálták. E célból rendszeresen visszatértek a történeti fejlődés felvázolására és az aktuális hazai és külföldi körkép bemutatására. A történeti áttekintések sorába tartoznak Gelléri Mór, az

¹ ÚJJÁSZERVEZÉS 1940; N. CZIKE 1944.

² RÓTH é.n.; KOVÁCS-SIPOS GAUDI 2005.

³ FAIPARI 1931; SCHÖPFLIN POGÁNY-BORZOVAY 1940.

⁴ BOZSÓKY 2005; ANTAL 1996.

iparfejlesztés egyik legfontosabb hazai szószólójának írásai. Gelléri a témával kapcsolatos első alapvető munkája a Védegyleti mozgalom indulásától az ipariskolai rendszer kiépüléséig tekinti át a magyar ipar történetét az Országos Iparegyesület működésének tükrében, *Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892* címmel.⁵ A szerző az ipar és a művészetek egymásra ható fejlődését visszatekintő jelleggel, a századfordulóra közel teljes struktúrájában működő hazai oktatási és iparfejlesztési rendszer szempontjából értelmezte. Írásában az országos ipari és ezzel összefüggésben az iparoktatási hálózat kialakulásának számbavételekor kronológiai, intézményi, szervezeti és szociális kérdések keveredtek: a Védegylet története, a kereskedelmi társaságok kialakítása, az iparegyesületek, a gyűjtemények, múzeumok és az ipartörvények mellett külön kitért az iparfejlesztési civil mozgalmakra és a munkáskérdésre. Az 1890-es években korábban elképzelhetetlen intenzitással kiépült iparoktatási rendszer bemutatását Szterényi József végezte el az évtized vége felé, 1897-ben megjelent *Az iparoktatás Magyarországon* című könyvében.⁶ A majd nyolcszáz oldalas tanulmány történelmi összefoglalást és aktuális helyzetképet is nyújt egyszerre: a magyarországi iparoktatási rendszert annak 18. századi kiépülésétől a millenniumig terjedően tárgyalja. A kötet nagyobbik részét, a millenniumi összegzés jegyében, az állami iparoktatási rendszer különböző intézményeinek leírása teszi ki, amely rövid iskolatörténetből, az aktuális oktatási módszertan részletes bemutatásából, az iskolaépületek – sok esetben alaprajzzal kísért – részletes ismertetéséből, szabályzatokból és a millenniumi kiállítás iparoktatási részének fényképekkel illusztrált bemutatásából áll.

Az 1884-es második ipartörvény megváltoztatásának szükségessége az 1890-es évek közepére nyilvánvalóvá vált. A századfordulóra kialakult ipari (és ezen belül az iparoktatási) rendszer társadalmi és gazdasági környezete a kereskedelem fejlődése és a beruházási, építkezési konjunktúra hatására olyan gyors változáson ment át, hogy szükségessé vált a jogszabályi háttér aktualizálása. Az ipartörvény módosításának tíz kötetbe szerkesztett előkészítése ennek a folyamatnak hű tükrét nyújtja.⁷ A hazai jogi helyzet három kötetnyi (I–III.) áttekintése mellett a külföldi helyzet aprólékos tárgyalása – hat kötet terjedelemben (IV–IX.) – a minél korszerűbb megoldások átvételét szolgálta. Az utolsó (X.) kötet a törvénymódosítással kapcsolatos statisztikai adatokat tartalmazta. A törvénnyel kapcsolatos társadalmi egyeztetést az egyes területekre vonatkozó módosító javaslatok külön közleményei segítették.⁸

Az 1904–1905 körüli években zajló ipari szakoktatási reform kapcsán a külföldi intézményrendszert szabályozó jogi és szervezeti viszonyok megismertetése mellett az oktatási rendszer és a módszertan hazai bemutatására is nagy hangsúlyt helyeztek. A más országokban alkalmazott megoldások a hazai reformok alapjául szolgáltak, ahogy ezt *Az iparoktatás Magyarországon és a külföldön* című kiadvány bevezetőjében olvashatjuk.⁹ A magyar viszonyok megreformálása szempontjából jelentős, példaadó értékű külföldi gyakorlat körébe az 1890-es években ipari és iparművészeti szempontból vezető szerepet játszó országok tartoztak. Szterényi Jó-

⁵ GELLÉRI 1892.

⁶ SZTERÉNYI 1897.

⁷ IPARTÖRVÉNY 1904.

⁸ SZABÓ 1908.

⁹ IPAROKTATÁS 1904.

zsef Ausztria, Franciaország, Nagy-Britannia, Németország és Belgium iparoktatási gyakorlatát és eredményeit tartotta átvételre érdemesnek. Az ipariskolai rendszer kiépülésének legintenzívebb időszakában indította el Szterényi a külföldi oktatási intézmények és módszerek minden részletre kiterjedő bemutatását is; a sorozat első eleme a magyarországi ipar és kereskedelem fő riválisa, Ausztria iparoktatási gyakorlatát tárgyalta.¹⁰

Az iparoktatási intézetek eredményeit, a korábbi *Magyar Iparoktatási Évkönyv* utódaiként, 1899-től kezdve háromévente jelentette meg önálló kötetekben a Kereskedelmi Minisztérium. A kezdeményezés elindítása Hegedüs Sándor miniszterségéhez kapcsolódott (1899–1902). Az értesítők szakítottak az intézményenkénti és tanévenkénti beszámolók logikájával. A kezdeti számokban tantervek és iparoktatási iskolatípusok szerint, a későbbiekben, a rendszer specializálódásával párhuzamosan megjelenő új oktatási formákkal, a civil mozgalmak szerepével és a társadalmi kérdésekkel együtt tárgyalták. Az inasoktatás, a szakoktatás, az ipari tanfolyamok, az iparművészeti oktatás és a legfontosabb szabályzatok mellett fontos szempontot jelentett a végzett iparosok gyakorlati életben történt elhelyezkedésének bemutatása is.¹¹

Az oktatás háttérét a minisztériumi tankönyvek kiadását és elosztását koordináló ipariskolai könyvtár biztosította. A számtalan oktatási segédlet mellett elindult a *Mintalapok iparosok és ipariskolák számára* (1895), illetve a Szterényi József szerkesztésében megjelenő *Magyar Iparoktatás* (1896) című havilap.¹² Ugyancsak a millenniumhoz kötődik a Magyar Iparegyesület 1879-es beadványa alapján megalapított Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum történetét és felépítését bemutató forrásértékű kiadvány is.¹³ Az intézmény gyűjteményeibe az iparcikkek és ipari gyártmányok, valamint az előállításukhoz szükséges nyersanyagok (gyűjteménytár), berendezések és szerszámok (szerszám- és géptár) tartoztak.

A 19–20. század fordulóján megjelent beszámolókat és összefoglalásokat követően két, az iparoktatás témájával foglalkozó időszakot lehet kiemelni. Az első az 1930–1940-es évek publikációi, melyek a hazai történeti összefoglalások közé tartoznak, feladatuk az ismeretek rendszerezése és az új politikai-gazdasági helyzetből adódó oktatási reformok támogatása volt.¹⁴ Az iparoktatással foglalkozó, elsősorban intézménytörténeti jellegű, ámde földrajzilag és módszertanát tekintve rendkívül változatos, egyéb összefoglalások pedig az 1960-as évek óta jelennek meg.¹⁵

Az oktatási rendszer az iparművészet oktatási és múzeumi rendszerével mutat párhuzamot. Az iparművészeti oktatás első intézménye az 1794-ben alapított párizsi Conservatoire des Arts et Métiers, amely a megalapítását követő évtizedtől már állami források segítségével működött. Az iparművészeti múzeumok és iskolák szimbiotikus együttműködéséhez hasonlóan ez az intézmény már technológiai és művészeti gyűjteménnyel is rendelkezett. A rivális Anglia fővárosában, Londonban 1835–36-ban jött létre a Select Committee on Arts and Manufactures, amelyet

¹⁰ SZTERÉNYI 1895.

¹¹ IPAROKTATÁS I–V.

¹² A folyóirat 1896–1918 között jelent meg.

¹³ IPARMÚZEUM 1896.

¹⁴ NÁDAS 1932; SZENDY-ÁGOTAI 1934; IFJ. GAUL 1942; N. CZIKE 1944.

¹⁵ SZAKMÁNY 1962; PÉTER–HALÁSZ 1970; MÓRA 1984; ERDŐDI 1983; DOBOS 1980.

1837-ben a Government School of Design megalapítása követett. Az 1851-es első londoni világkiállításon vásárolt tárgyak őrzésére létrehozott South Kensington Museum egyszerre töltött be múzeumi és iparművészeti iskolai funkciót, a kettős rendszer célja a közízlés fejlesztése és az iparosok oktatása volt. A világ második ilyen jellegű intézménye a Bécsben 1864-ben létesített Österreichisches Museum für Kunst und Industrie volt, amelyhez alapítása után három évvel ipariskola (Kunstgewerbeschule) kapcsolódott.¹⁶

A párizsi, londoni és bécsi példák ismeretében, 1869-ben, Rómer Flóris vetette fel az *Archeológiai Értesítő*ben egy hasonló hazai múzeum alapításának szükségességét.¹⁷ Az 1872-ben magánalapítványként létrehozott Mű- és Iparmúzeum számára az 1873-as bécsi világkiállításon vásárolt tárgyak mellett a Nemzeti Múzeum anyagából válogattak. A múzeum első kiállítását a Nemzeti Múzeumban rendezték be, de 1877-től használták a régi Műcsarnok földszinti tereit is. Az új intézmény létrehozását követően nem sokkal felmerült a hazai technológiai iparmúzeum megalapításának ötlete. Az eredeti, 1879-es tervezet szerint még csupán faipari profilú intézmény Hegedüs Lajos és Steinacker Ödön 1881-es módosításainak hatására bővült ki a későbbiekben a fa-, fém- és gépipar területével. Itt jelent meg először a fenti iparágakra kiterjedő gyűjtemény, könyvtár, olvasó- és előadóterem, szaktanfolyamok, műhely és váltakozó tematikájú kiállításokat magába foglaló, egyszerre oktatási és muzeális intézmény terve.¹⁸ Mudrony Soma és Keleti Károly külföldi útjuk során Bécs, Stuttgart, Nürnberg hasonló jellegű intézményeiben gyűjtöttek újabb tapasztalatokat. Jelentésükben kifejtették, hogy az iparművészek képzését és az iparostársadalom esztétikai nevelését is szolgáló budapesti Mű- és Iparmúzeum mellett egy technológiai és egy keleti múzeum megalapítása is szükséges.¹⁹

A budapesti Technológiai Iparmúzeum feladata, a vidéki társintézményekhez hasonlóan, a meglévő iparágak fejlesztése és a még hiányzók meghonosítása volt. Az intézményalapítás kidolgozásával és lebonyolításával megbízott szervezőbizottság tagjai között a jelentős iparművészeti alkotásokat készítő gyáarak vezetőit is megtaláljuk Jungfer Gyula és Thék Endre személyében, igaz, szerepük elsősorban gyárosként és nem tervező iparművészként értelmezhető. Az intézmény létrehozásának legintenzívebb, gyakori külföldi tanulmányutakkal jellemezhető időszak 1882 júniusa és 1883. június 24., a megnyitás napja közé esett. A múzeum alapgyűjteményét a hazai iparosok által térítésmentesen vagy kedvezményes áron felajánlott tárgyak alkották. A gr. Zichy Jenő elnöklétével megalakult, vegyes összetételű felügyelőbizottságot politikusok mellett hivatalnokok (Weber Antal építész), iparművész-nagyiparosok (Thék Endre, Jungfer Gyula), egyetemi és ipariskolai tanárok, valamint gyárosok (Láng László, Zellerin Mátyás) képviselték.

A tanfolyam jellegű oktatás kezdetben szerda esténként és vasárnap délelőttönként zajlott, a rendszeres oktatás azonban csak 1883 decemberétől indult be. Az iskolaszerű működést bizonyítja, hogy ettől az évtől számítják az értesítők megjelenését is.²⁰ Az intézmény véglegesen 1884. július 1-jétől nyerte el kettős profilját,

¹⁶ SINKÓ 2009, 70–80.

¹⁷ SZABOLCSI 1983, 42–50.

¹⁸ JELENTÉSEK 1881.

¹⁹ SINKÓ 2009, 75–80.

²⁰ KÖZLEMÉNYEK 1883–1900.

ekkor bízták meg az intézmény vezetésével a beolvasztott állami középipar-tanoda igazgatóját, Hegedüs Károlyt. A középfokúból felsőfokúvá emelt intézményt Állami Felső Ipariskolának nevezték át, és megkezdték a Technológiai Iparmúzeummal közös épületbe helyezését. A Hauszmann Alajos által tervezett múzeumépületet végül 1889-ben adták át. Az épület alagsorában a gépműhelyt, a földszinten a faipari és a vegyészeti, bőr- és textilgyűjteménytárat, a múzeumi könyvtárat és az olvasótermet,²¹ az emeleten a fémipari és elektrotechnikai gyűjteményeket helyezték el. Az intézmény maga gondoskodott a növendékek rajzoktatásáról.²² A múzeum első őre Straub Sándor volt. A múzeum gyűjtőkörét és a hozzá kapcsolódó iskola oktatási módszerét a magas szintű specializáció jellemezte, külön gyűjteményekbe sorolták a motorikus berendezéseket, a fém/vasipari, a faipari, a vegyészeti és az elektrotechnikai anyagot.

A modern iparművészeti és az ipari szakoktatás legfontosabb forrását a szervezett háziipari mozgalom és a népművészet felfedezése jelentette; a néprajz iránti érdeklődés kezdete az 1867-es párizsi világkiállítás bemutatóihoz kapcsolódik.²³ A háziipari rendszer magyarországi kiépítése az 1870-es években kezdődött. Az első rendszeres gyűjtemény az 1881. évi országos nőipari kiállítás kapcsán jött létre, a négy évvel későbbi országos kiállítás anyaga pedig a Néprajzi Múzeum alapgyűjteményét képezte. A népművészet és a háziipar között a gazdaság jelentett kapcsolódási pontot: a háziipar fogalma jelentős tartalmi változásokon ment keresztül, a századforduló magyarországi használatában a kisipari, családi közösségekben piacra végzett termelőmunkát jelentette.²⁴ A (női) foglalkoztatás bővítése révén a munkanélküliség csökkentése, a népművészeti formakincs ápolása és terjesztése szempontjából egyaránt légyeges iparterület azonban nem tudott hosszú távon sikeres maradni Magyarországon.²⁵ Már Mudrony Soma és Keleti Károly múzeumkoncepcióiban is megjelent az a nézet, miszerint a háziipar elsődlegesen közgazdasági jelentőséggel bír; fő feladata az iparosodás hatásainak ellensúlyozása, a vidéki munkavállalók helyzetének javítása. A technológiai fejlesztés elterjesztésében és az értékesítési rendszer kiépítésében betölthető szerepe miatt a modernizáció fontos eszközeként is tekintettek rá.²⁶ Elterjedése az 1870-es évektől munkalehetőséget és szakoktatást feltételezett, a folyamat állami támogatás mellett s az iparoktatás fejlesztésével párhuzamosan zajlott. Az iparoktatásba illesztendő háziipar koncepciója 1892-re alakult ki, de ekkorra már világossá vált a gyáriiparral szembeni életképtelensége is.²⁷ Ez a fokozatos térvésztes derül ki Ráth Károly beszámolójából, aki 1896-ban, a millenniumi kiállítás kapcsán, a háziipar népszerűségvesztéséről számolt be.²⁸

A részint a népművészet formakincsének tudatos átörökítését célzó háziipar az oktatásban is megjelent, a mintaátadó funkciót az ornamentikai lapok közvetítették. A századforduló oktatási rendszerében a lapok egyik legfontosabb feladata az

²¹ Az intézmény könyvtárának történetéről részletesen: <http://www.omikk.bme.hu/tudtort/29/fejezet-5.html>

²² TÁRGYMUTATÓ 1885; IPARMÚZEUM 1896.

²³ DENEKE 1964, 168–201. és DENEKE 1980, 5–54.

²⁴ BELLÁK 2006.

²⁵ BELLÁK 2006, 64–70.

²⁶ RÁTH 1898, 6.

²⁷ BELLÁK 2006, 65.

²⁸ BELLÁK 2006, 66.

ipari termékek / iparművészeti alkotások népművészetben alapuló díszítőrendszerének elősegítése volt. A mintaátadásnak az iparművészeti múzeumok és iskolák, valamint a technológiai múzeumok és ipariskolák szolgáltak intézményi háttérül, amelyek a századfordulón elsősorban mintagyűjtemények és nem történeti anyagok bemutatói voltak.²⁹ Az oktatás segédeszközei, a mintalapok, a stílusok tudatos és helyes alkalmazásának megtanítására készültek. A hazai oktatásban mégsem elsősorban egy mintalapgyűjtemény, hanem Benczúr Béla *A művészi ipar és dekoratív művészetek* című kötete terjedt el, amely a korábbi évtizedek egyetemes formatanál kapcsolatos műveinek összefoglalása.³⁰ A századfordulóra a nemzeti ornamentika átütő megjelenését figyelhetjük meg az oktatásban. A történelmi szemléletmódot a természeti motívumok alkalmazása és a „népművészetinek” tekintett formakincs váltotta fel, kijelölve a nemzeti hagyományok ápolásának követendő útját is.³¹

Az oktatásmódszertan megváltozása Magyarországon együtt járt az intézményrendszer kiépülésével. Az 1851-es első londoni világkiállítás után kialakult fokozottabb versenyhelyzet Európa-szerte szükségessé tette a műszaki és ipari oktatás átalakítását, így jött létre Magyarországon is a többlépcsős ipari szakoktatási rendszer. Az oktatás új szemlélete megmutatkozott a kiegyezés utáni magyar iparoktatásban is, melynek legfontosabb jellemzője az 1860-as években még szinte kizárólag a magán, majd az 1890-es évektől a fokozott és kezdeményező jellegű állami szerepvállalás volt. Az 1890-es évek elején újabb lendületet kapott az iparoktatás, sorra nyíltak meg az ipari szakképző iskolák. 1892-ben létrejött az Országos Iparoktatási Tanács, amely az iparoktatási intézetek felügyeletén túl 1900-tól kezdve a kereskedelmi szakoktatás ügyeinek koordinálásával is foglalkozott. Az államilag koordinált országos képzési hálózat fontos jellegzetessége volt a decentralizáció, s a szakemberképzés elsősorban a már meglévő helyi iparos/ipari tevékenységekre és alapanyagokra épült rá.

A hazai iparművészeti és az ipari szakoktatás kialakulásában jelentős szerepet játszottak a korszak jelentős kultúraszervezői és ipartámogatói. Eötvös József és Trefort Ágoston mellett Zichy Jenő, Szabóky Adolf, Sztérenyi József és mások tevékenységének köszönhetően a magyarországi iparfejlesztés a kontinens más országaihoz mért lemaradását rendkívüli ütemben ledolgozta. A kiegyezés évében, 1867. szeptember 15-én újraalakult az Országos Magyar Iparegyesület, amely a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium mellett az iparfejlesztés motorjává vált. Az egy évvel későbbi, 1868. évi XXXVIII. népoktatási törvény az általános tankötelezettség mellett megteremtette az iparossegédek oktatásának lehetőségét is. Az 1872-ben elfogadott első ipartörvény (1872. évi VIII. törvénycikk) már foglalkozott az ipari szakoktatás kérdésével, de annak kötelezővé tételét csak a második ipartörvény (1884. évi XVII. törvénycikk) írta elő. Az igazi áttörést tehát az 1872-es első ipartörvény jelentette: az ipari vagy gazdasági szakosztállyal kiegészített felső népiskolákban kötelezővé tették az iparosok oktatását, valamint megjelent az oktatás specializálódása is: az iparmű- és nemzetgazdaságtan, vegytan, ipari rajz szakmák szerinti oktatása. A törvény hatását mutatja, hogy míg az elfogadás évében mindössze tizen-

²⁹ SINKÓ 2006, 134.

³⁰ BENCZÚR 1897.

³¹ SINKÓ 2006, 135.

nyolc szakiskola volt az országban, melyből hat Budapesten, egy évvel később már kétszázhusz ilyen intézmény működött országszerte 33 659 növendékkel és 1216 tanárral. 1888-ra az intézmények száma tovább bővült, országszerte kétszázharminc, a fővárosban tizenhat intézmény látott el szakoktatási feladatokat. A második ipartörvény szabályozta az iparegyesületek működését, a gyári felügyeletet és a tanoncok oktatását is, akik felett ettől kezdve a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolta a tanügyi felügyelet.

Az ipari szakoktatás háromszintű képzési rendszere az országos oktatási intézménystruktúrába illeszkedett, a szakképzést specializációnak tekintő szemlélet révén az alapfokú közoktatásra épült. A közoktatás részeként kezelt és egyben ez iparoktatás alapfokának megfelelő iparostanonc iskolák keretét tehát az első ipartörvény alkotta meg, és a második tette kötelezővé megalapításukat az ötven tanoncnál többel bíró községekben. Az eredetileg községi fenntartású intézményekben hároméves képzést biztosítottak legalább népiskolai végzettségű, tizenkettedik életévüket betöltött iparostanoncoknak. A millennium évében országszerte 366 ilyen iskola működött 72 676 diákkal. Az iparossegédek képzése mellett, az új technikai eredmények elterjesztése érdekében, továbbképző tanfolyamokat is szerveztek számukra.

Az iparoktatás második és egyben az ipari szakoktatás első fokát az ipari tanműhelyek jelentették, melyek kettős célkitűzésében a megfelelően képzett, az ipar számára jól hasznosítható szakmunkások képzése mellett háziipari ismeretek átadását is lehetővé tették. A hároméves képzés megkezdéséhez elemi iskolai végzettség és betöltött tizenkettedik életév volt szükséges, az oktatás fő jellegzetessége a rajzoktatás iparágak szerinti specializációja volt. A millennium évében összesen hat ilyen intézmény működött országszerte: szövő tanműhely Pozsonyban (1891), kosárfonó Békésben és Belluson (1893), kőfaragóműhely Brassóban, gyerekjáték-készítő Hegybánya-Szélaknán (1887) és csipkeverő Körmöcbánya-Óhegyen (1884/1888).

A következő szintet, a szakoktatás gerincét az ipari szakiskolák jelentették, ide tartoztak a képzési rendszerben a legjelentősebb intézmények, vagyis a későbbiekben önálló engedéllyel bíró iparos réteget képző intézmények, 1896-ban összesen tizenhat ilyen iskola működött 616 tanulóval. A későbbi évtizedek struktúráváltoztatásainak fő kérdése összeolvadás révén az ide történő felminősítés, vagy a körből való kikerülés volt. Ez az iskolatípus egyszerre szolgálta a kézmű- és a gyáripár érdekeit, iparosmesterek és ipari segédmunkások képzésével. A négyéves oktatás előfeltétele a betöltött tizenkettedik életév mellett a középiskola második, vagy az elemi iskola hatodik osztályának elvégzése volt, ez az iskolatípus felelt az építőipari tanfolyamokért is. A kiállított bizonyítvány sokat ért: birtokában két év segédkezést követően önálló – ács, kőműves, kőfaragómester – iparosként folytathatta tevékenységét a hajdani növendék. A faipar területén bútór- és épületasztaloság mellett esztergályosságot és fadaragást tanítottak a homonnai (1877) iskolában. A fa- és fémmegmunkálást oktató intézmények száma lényegesen nagyobb volt. Idetartozott az aradi (1892), a kolozsvári (1884), a marosvásárhelyi (1892) és a szegedi (1893) intézmény, amelyekben a homonnaihoz hasonló rendszerű faipari oktatás mellett gép-, mű- és épületlakatosokat képeztek. A kolozsvári fa- és fémműves szakiskola saját tanítási modellt dolgozott ki, délelőttönként ipari üzemekben és gyárakban

folyt a gyakorlati, délutánonként az iskolában pedig az elméleti oktatás. Az intézményekhez esetenként speciális szakképzéseket is biztosítottak (építőipari, műlakatosság, agyagipari, gőzgépkezelő stb.), valamint bizonyos esetekben technológiai múzeum is kapcsolódott, ilyen volt kolozsvári Ferenc József Technológiai Iparmúzeum (1887). Ebbe a rendszerbe tartozott a magániskolaként indult, finommechanikai képzést nyújtó budapesti Mechanikai Tanműhely (1884) is. Kőfaragó és agyagipari iskola működött Székelyudvarhelyen (1892), ahol a kőfaragó és díszítő szobrászati képzés mellett fazekasságot és kályhakészítést is oktattak. Kifejezetten kőfaragó és kőcsiszoló iskola működött Zalatnán (1894), míg Ungváron (1863) az iparművészeti iskola profilját fazekas és kályhakészítő képzés egészítette ki, de szintén az agyag állt a mágocsi (1887) iskola képzésének középpontjában. Ehhez az oktatási szinthez tartozott a budapesti óraipari (1892) és a nagyszebeni bőr- és cipésziskola (1895) is. Fontos hangsúlyozni, hogy az iskolák fele az erdélyi országrészben működött.

Az ipari szakképzés felsőfokát a főgimnáziumokkal és főreáliskolákkal egy szinten álló állami ipariskolák jelentették, melyek egyszerre nyújtottak technikai és elméleti képzést: feladatuk művezetők képzése a gyáripár, és műszaki hivatalnokok felkészítése az államigazgatás számára. Az eltérő tantervek szerint, de hasonló szervezetben működő intézmények négyéves képzésében polgári vagy középiskolai végzettséggel lehetett bekerülni. Egyik legfontosabb és legrégebb ilyen intézmény a gépészetet oktató kassai ipariskola (1870) volt, az eredetileg asztalosokat képző brassói testvérintézménye 1896-tól fa- és kőipari szakiskolaként működött tovább. A budapesti (1877) állami ipariskola az építészet, gépészet, vegyészet, fém/vasművesség, faipar területén képzett szakembereket. E szinten is az iskolák harmada az erdélyi országrészben működött.

A háziipar mellett a női munkaerő képzésének fontos helyszínei voltak az ország minden részén létesült nőipariskolák, amelyek ipari munkára való képesítést igen, de erről szóló végbizonyítványt nem biztosítottak. A millennium évében működő tizenkét ilyen intézmény negyede Erdélyben volt található (Kolozsvár, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy). Ehhez a képzési szinthez tartozik a kezdetben sajátos, a népiskola és az inaskodás közötti átmeneti helyzetben lévőknek oktatást nyújtó, osztrák mintájú kézműves iskolaként (*Handwerkerschule*) működő temesvári alsófokú ipariskola is (1879), amelyet 1896-ban ipari szakiskolává alakítottak: a tizedik életévüket betöltött és az alapfokú iskolát végzett fiúk részére hároméves elméleti képzést biztosítottak, melyet szakmai műhelyben letöltendő gyakorlat követett. Nem ritkán a helyi munkaerőpiacra és alapanyagokra alapozva speciális szakiskolák is létrejöttek: Homonnán és Zayugrócon fafaragó, Késmárkon szövő, Kassán paszománykészítő, Nagybecskerekén szőnyegkészítő, Hodrusbányán pedig csipkeverő szakiskola szolgálta a háziipari oktatást. Kézügyességi iskola működött Sopronban (1877), Budapesten (1895), Debrecenben (1899), és a képzés e típusának első rendszeres intézményeként Brassóban (1886) is. Az ipariskolák a későbbiekben továbbiakkal egészültek ki, egyes esetekben változtattak – bővítettek – oktatási profiljukon.

Az iparossegédek rajzoktatásának fellelője a budapesti Iparrajziskola volt, amely a szakképzés mellett nyilvános rajztanfolyamokat is szervezett.³² Az 1904-

³² ZOMBORY-MOLDOVÁN 1938, 6–8.

ben bevezetett és a nappali osztályokat érintő reformok lényege a műhelyoktatás volt, melynek során a technikai és anyagismeret megtanítására került a hangsúly. 1906 körül Ágotai Lajos igazgató az iparművészeti képzés irányába fejlesztette tovább a műhelyoktatást olyan műiparosok képzésével, akik „egy személyben képviselik a tervezőt és a kivitelezőt”. A reformoknak köszönhetően az iskola teljes elméleti, rajzi és gyakorlati képzést nyújtott a növendékeknek; ennek keretében szervezték meg a könyv- és könyomdászok számára a gyakorlati műhelyt. 1903-tól kezdődtek a rendszeres művészettörténeti előadás-sorozatok, melyek első előadója Lyka Károly volt.³³ 1914-ben fotólaboratórium és fotóművészeti oktatás indult be Pécsi József vezetésével.³⁴

Az ország négy iparmúzeumának – Budapesti Technológiai Iparmúzeum, valamint a nagyszebeni, a kolozsvári és a marosvásárhelyi – könyvtárai és gyűjteményei egymással összefüggtek: a hazai gyár- és kisipar előmozdítása érdekében, az iparoktatás elméleti és gyakorlati hátterét biztosították. Az iparágak műveléséhez szükséges technológiák bemutatása és elméleti megalapozása mellett céljuk a legújabb művészeti, technológiai, kereskedelmi eredmények és fejlesztések megismertetése volt az ipariskolai növendékekkel, a gyakorló iparosokkal és a tágabb érdeklődő közönséggel. Az intézmények eloszlása szempontjából figyelemre méltó Erdély városainak kitüntetett szerepe. Az intézményhálózat a 19. század első fele erdélyi közgyűjteményeinek elhelyezkedését követi: Nagyszeben (1893),³⁵ Marosvásárhely (1886)³⁶ és Kolozsvár,³⁷ erdélyi nemzeti központ jellegét közkönyvtáraik és jelentős közgyűjteményeik mellett az iparfejlesztést elősegítő új intézményeik is erősítették. A legjelentősebb gyűjteménnyel az ipari termelés minden ágát bemutató budapesti Technológiai Iparmúzeum bírt (1873/1883), ahol időszakai kiállításokkal és gyakorlati bemutatókkal is támogatták a legfejlettebb technológiák elterjedését.³⁸

Három évtizednyi erőfeszítés után a századfordulóra kialakult a magyarországi ipari szakképzési rendszer, ezt az időszakot utólagos korrekciók jellemezték: a magas szintű képzést egyre gyakoribb rajzkiállítások, tanártovábbképzések, tanulmányi utak, szakkönyvtárak létesítése és a tanárok szakirányú továbbképzése jellemezte. A technológiai iparmúzeumok feladatait érintő specializálódás, a sajátos kutatói-oktatói feladatkörük és a sokoldalú ismeretátadásban betöltött szerepük miatt felmerült az intézetté alakításuk gondolata. Az intézményeknek az oktatási rendszerben megtalált helyét jelzi, hogy az 1896-ban rendezett egyetemes tanügyi kongresszuson önálló iparoktatási szakosztályi ülésre is sor került.

Az ipariskolák mindeközben kitűnő eszközül szolgálhattak a magyarul, vagyis államnyelven folyó oktatás révén a magyar szempontból kedvezőtlennek tartott erdélyi nemzetiségi viszonyok megváltoztatására, és egyben a magyar állam iránti lojalitás erősítésére. A verseny- és piacképes ipari szaktudás révén a társadalmi emelkedés lehetőségét nyújtó intézmények egyes esetekben nemzetiségi területekbe ékelt magyar etnikumú szigetek lakosságát segítették önazonosságuk megtartá-

³³ M. KISS 1978, 15.

³⁴ KÉPZŐ 1978, 27–28.

³⁵ IPARMÚZEUM 1888.

³⁶ IDEIGLENES 1886; BÓNIS 2003.

³⁷ FERENCZI 1888.

³⁸ IPARMÚZEUM 1913, 80–92.

sában, ahogy az a hosszúfalusi iskola esetében látható. Más esetben, például a jelentős román etnikumú Zalatnán, a magyar állammal kevés hivatalos érintkezési pontok egyikét jelentette a nagymértékű munkanélküliséggel küzdő térségbe telepített (kőfaragó) iskola. A magyaros formakincs átadása mellett a magyar nyelvű művelődést szolgálták, a nemzetiségi területeken ráadásul kiemelt jelentőséggel bíró magyar nyelvű könyvtárak, majd pedig az oktatás részévé tett magyar nyelv és történelem órák is.

A századforduló éveiben az államnyelv elsajátítása mellett az intézmények kiemelt szerepet játszottak az oktatás részét képező magyaros formakincs átadásában is. Az oktatási rendszer megkülönböztette az ipari technikai igények fokozottabb kiszolgálását és az oktatás szellemi tartalmát, vagyis azokat a „nevelés és általában kulturális szempontból elért eredményeket és irányító eszméket”,³⁹ amelyek az 1896–1918 közötti időszakban a magyar iparoktatás formaalakítását és a magyaros formakincs következetes átadását meghatározták: ennek egyik jeleként az 1900-as párizsi magyar iparoktatási bemutató szervezésekor a hangsúly már nem az oktatási struktúra, hanem a módszertan szemléltetése volt.⁴⁰

1896. július 1-jétől a specializációt támogató fontos változás lépett életbe, melynek értelmében az iparoktatási intézmények a továbbiakban a Kereskedelmi Minisztérium, míg a közoktatás részének tekintett iparos tanonciskolák a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium felügyelete alá tartoztak. A minisztériumok közösen gyakorolták a felügyeletet, és együtt döntöttek az esetleges átszervezésekről. Ez a döntés nagy előrelépést jelentett annak érdekében, hogy a képzést az ipar változó igényeihez alkalmazva lehessen irányítani. A felnövő iparosnemzedék ízlésének finomítására is figyelmet fordítottak, Huszka József, Könyöki József, Miskovszky Viktor és Gróh István gyűjtései során összegyűjtött rajzokból külön kötet készült a szakoktatás számára. A minisztérium iparoktatás-fejlesztési tevékenysége azonban nem merült ki egyszeri akciókban: az ismeretek frissítése érdekében rendszeresen küldött rajzos mintalapokat az iparosok és gyárosok számára. Az ipari termelés irányítását az állami szervek és döntéshozók nem engedték át a vállalkozásoknak, hanem gondosan kimunkált politikai cél érdekében az utánpótlásképzés és nevelés részének tekintették. Az állami oktatás jelentős szerepet játszott a Magyarországon előállított termékek stílusának és az árucikkek jellegének meghatározásában. Az ipari termelés élénkülését a külföldi piacok megszerzésétől várták, e cél elérését szolgálták a vilákiállítások magyar szekcióihoz kapcsolódó jelentős állami megrendelések is.⁴¹

³⁹ Vlg 1900, 63.

⁴⁰ Vlg 1900, 63.

⁴¹ A tanulmány elkészítése során nyújtott szakmai tanácsaikért ezúton mondok köszönetet Király Erzsébetnek és Prékopa Ágnesnek.

Rövidítésjegyzék

ANTAL ÁKOS

1996 *A kassai ipariskola története*. Budapest.

BELLÁK GÁBOR

2006 Népművészet és háziipar. In: *Népművészet a 19–20. század fordulójának művészetében és a gödöllői művésztelepen*. Gödöllő, 64–70.

BENCZÜR BÉLA

1897 *A művészi ipar és dekoratív művészetek*. Budapest.

BÓNIS JOHANNA

2003 *A Székelyföldi Iparmúzeum*. Marosvásárhely.

BOZSÓKY KRESTYÁN ILONA

2005 *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*. Nagyvárad.

N. CZIKE GÁBOR

1944 *A gyáripari életforma és az iparoktatás*. Székesfehérvár.

DENEKE, BERNWALD

1964 Die Entdeckung der Volkskunde für das Kunstgewerbe. *Zeitschrift für Volkskunde*, 60. 168–201.

1980 Hogyan fedezték fel a népművészetet az iparművészet számára? *Folcloristica*, 4–5. 5–54.

DOBOS GYÖRGY

1980 *A debreceni iparoktatás története a XIX–XX. században*. Debrecen.

ERDÓDI GYULA

1983 *Az iparoktatás története Baranyában 1872–1900 között*. Pécs.

FAIPARI

1931 *A Székesfővárosi Községi Faipari Szakiskola szervezeti szabályzata és tanításterve*. Budapest.

FERENCZI ZOLTÁN

1888 *Három ipari intézmény Kolozsvárt: ipartanműhelyek, központi szakrajziskola és iparmúzeum*. Kolozsvár.

IFJ. GAUL KÁROLY

1942 *A kisipar és háziipar fejlesztése*. Budapest.

GELLÉRI MÓR

1892 *Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892. Az Országos Iparegyesület félszázados működése*. Budapest.

KOVÁCS LEHEL ISTVÁN – SIPOS GAUDI ENIKŐ

2005 *Volt egyszer egy iskola... A hosszúfalusi fafaragászati iskola története*. Hétfalu.

KÖZLEMÉNYEK

1883–1900 *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum közleményei*. Budapest, Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum, 1–12. évf.

IDEIGLENES

1886 *Az 1886. június hó 27-én Marosvásárhelyt megnyitott Székelyföldi Iparmúzeum ideiglenes katalógusa*. Szerk. Ráth Károly. Budapest.

IPARMÚZEUM

- 1888 *A magyar királyi technológiai iparmúzeum ... nagyszebeni II-ik időleges kiállítással kapcsolatban rendezett kiállításnak tárgymutatója.* Hermannstadt.
- 1896 *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum. Az 1896-ik évi ezredéves kiállítás alkalmából.* Szerk. Taborsky Ottó, Hegedüs Károly. Budapest.
- 1913 *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum alapításának, fejlődésének és működésének története: 1883–1913.* Szerk. Gaul Károly. Budapest.

IPAROKTATÁS

- 1904 *Az iparoktatás Magyarországon és a külföldön.* Budapest.

IPAROKTATÁS I–V

- Az iparoktatás az 1899–1901. években,* I. Budapest, 1901.
Az iparoktatás az 1902–1905. években, II. Budapest, 1906.
Az iparoktatás az 1906–1908. években, III. Budapest, 1909.
Az iparoktatás az 1909–1911. években, IV. Budapest, 1912.
Az iparoktatás az 1912–1914. években, V. Budapest, 1915.

IPARTÖRVÉNY

- 1904 *Az Ipartörvény módosítása négy részben,* I–X. Budapest.

JELENTÉSEK

- 1881 *Jelentések és javaslatok a Budapesten létesítendő Műszaki Iparmúzeum tárgyában.* Budapest.

M. KISS PÁL

- 1978 *A Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola története.* In: *Képző- és Iparművészeti Szakközépiskola 1778–1978.* Budapest, 4–18.

NÁDAS RÓZSA

- 1932 *Az iparoktatás Magyarországon.* Újpest.

MÓRA LÁSZLÓ

- 1984 *A Technológiai Iparmúzeum negyvenéves története: 1883–1923.* Budapest.

PÉTER IMRE – HALÁSZ LÁSZLÓ

- 1970 *Nyíregyházi iparoktatás története.* Nyíregyháza.

RÁTH KÁROLY

- 1898 *A magyar háziipar.* Budapest.

RÓTH EDIT

- é. n. *Százéves az Állami Kő- és Agyagipari Szakiskola. Fejezetek Székelyudvarhely ipari szakoktatásának múltjából.* Székelyudvarhely.

SCHÖPFLIN POGÁNY KÁROLY – BORZOVAY PÁL

- 1940 *Az iparostanonciskolák (tanonctanfolyamok) szervezete az időközben kiadott módosításokkal.* Kézirat. Budapest, Iparostanonciskolai Tanítók és Tanárok Országos Egyesülete.

SINKÓ KATALIN

- 2006 *Az ornamentikai mintalapok és az „előképmozgalom” 1850 és 1900 között.* In: *Huszka József, a rajzoló gyűjtő. Kiállítási katalógus.* Budapest, 134–136.
- 2009 *A népművészet-szemlélet változásai és a Nemzeti Múzeum 1852–1898.* *Néprajzi Értesítő,* I. 35–80.

SZABÓ GYULA

- 1908 *Iparoktatásunk és a tanoncképzés az új ipartörvény-tervezetben: az új ipartörvény-tervezet ismertetése*, II. füzet. Szeged.

SZAKMÁNY LÁSZLÓ (szerk.)

- 1962 *80 éves a középfokú iparoktatás: 1879/80–1959/60*. Budapest.

SZENDY KÁROLY – ÁGOTAI BÉLA

- 1934 *Adalékok a tanoncoktatás fejlődéséhez a székesfővárosban*. Budapest.

SZTERÉNYI JÓZSEF

- 1895 *Az iparoktatás külföldön, I. Ausztria és Baden*. Budapest.

- 1897 *Az iparoktatás Magyarországon*. Budapest.

TÁRGYMUTATÓ

- 1885 *A Magyar Királyi Technológiai Iparmúzeum tárgymutatója*. Budapest.

ÚJJÁSZERVEZÉS

- 1940 *A magyar gyakorlati építési szakoktatás újjászervezése: alapelvek – hozzászólások*. Budapest.

VÍG ALBERT

- 1900 Magyarország ipari szakoktatása. In: *Magyarország a párizsi világkiállításon*. Budapest, 61–68.

ZOMBORY-MOLDOVÁN BÉLA

- 1938 A 160. évfordulón. In: *Budapest Székesfőváros Községi Iparrajziskola évkönyve*. Budapest.

Vocational Schools in Hungary at the Turn of the 19-20th Century with a Special Focus on Transylvania (Summary)

The modern vocational school system was a phenomenon of nation building in historic Hungary at the end of the 19th century. The education of craftsmen, especially of wood carvers and stone carvers, was largely influenced by both economic and political interests. Spreading the idea of loyalty towards the Hungarian political nation was at the core of the educational system in Hungary after the creation of the Dual Monarchy. The demand for interior design, external decoration and for other aspects of applied arts increased the significance of craftsmen trained in both internal and external decoration of public and private buildings. Vocational schools, thus became of vital importance for the training and education of craftsmen in the implementation of the turn of the century nationalist cultural policy program. The paper investigates the foundation of vocational schools, the publication of professional journals at the turn of the century Hungary.